

Dr hab. Iwona Kordzińska-Nawrocka, prof. ucz.
Katedra Japonistyki, Wydział Orientalistyczny
Uniwersytetu Warszawskiego
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927 Warszawa

**Recenzja poprawionej rozprawy doktorskiej
mgr Gabrieli Matusiak
pt. *Kultura, sztuka, społeczeństwo – wieloaspektowość erotyki
w Japonii*
napisanej pod kierunkiem
prof. dr hab. Leszka Sosnowskiego**

Uwagi wstępne

Niniejsza recenzja rozprawy doktorskiej mgr Gabrieli Matusiak stanowi uzupełnienie recenzji z dnia 10.09.2019 roku i omawia przede wszystkim zmiany i poprawki wprowadzone w nowej wersji rozprawy. W jej poszczególnych częściach odniesiono się do uprzednio wskazanych zastrzeżeń, które dotyczyły trzech aspektów:

1. przedstawienia stanu badań na temat seksualności Japończyków
2. przeformułowania metodologii badawczej
3. uzupełnienia analizy o współczesne teksty kultury i współczesną sztukę japońską.

Pozwolę sobie opuścić omówienie zawartości poszczególnych rozdziałów w wersji poprawionej, ponieważ zostały one już szczegółowo przedstawione w poprzedniej recenzji.

Na wstępie mogę stwierdzić, iż doktorantka przyjęła i uwzględniła w obecnej wersji rozprawy większość moich uwag. Poprawiona wersja rozprawy, podobnie jak poprzednia, składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, podsumowania i obszernej bibliografii. Nowa wersja liczy 240

stron. W części analitycznej praktycznie nie różni się od pierwszej wersji, zmiany dotyczą przede wszystkim wprowadzenia i podsumowania.

Temat pracy i przedstawienie stanu badań

Wstęp rozprawy, w którym autorka przedstawiła temat badawczy oraz omówiła strukturę pracy, metodologię i aktualny stan badań, został całkowicie przeformułowany i w poprawionej wersji liczy 36 stron. Autorka podzieliła go na sześć części (*Cel rozprawy, Filozofia seksualności, Definicje i zakresy pojęć: seksualność, erotyzm, erotyka, Metodologia rozprawy, Stereotypy: Japonia zsubiektywizowana, Stań badań oraz Struktura rozprawy*), które w jasny i bardziej precyzyjny sposób opisują stawiane przez autorkę cele badawcze i wykorzystaną metodologię. Doktorantka przedmiotem swoich dociekań uczyniła seksualność i erotykę Japończyków przedstawioną w trzech różnych aspektach, a mianowicie kultury, sztuki i społeczeństwa. Takie ujęcie problemu badawczego pozwoliło doktorantce przeprowadzić wielowymiarową analizę zagadnienia. Autorka doprecyzowała swoje zamierzenia badawcze podając, że „zasadniczym celem rozprawy jest rozważenie problemu seksualności współczesnego społeczeństwa japońskiego” (s. 3 rozprawy). Przez współczesność autorka rozumie kilka ostatnich dekad i jak podkreśla: „to w tych ramach czasowych nastąpiły głębokie zmiany w świadomości Japończyków dotyczące zachowań indywidualnych i społecznych związanych z seksem, seksualnością i erotyzmem” (s.3 rozprawy). To w dużej mierze zawężyła czasowe ramy rozprawy, które w poprzedniej wersji pozostawały niedookreślone. Bardziej zrozumiałe zatem stało się skoncentrowanie się doktorantki na analizie przede wszystkim współczesnych form erotyki i zachowań seksualnych Japończyków oraz uwzględnienie tylko niektórych, wybranych aspektów historycznych i mitologicznych.

Doktorantka szczegółowo wyjaśniła ponadto sam tytuł rozprawy i rozumienie trzech pojęć, które w nim się pojawiają, a mianowicie kultury, sztuki i społeczeństwa. Pojęcia te traktuje jako części składowe szeroko pojmowanej cywilizacji określanej jako globalistycznej, i wprowadza dosyć

arbitralne ich definicje, opierając się na podstawach filozofii Arystotelesa. Rzeczywiście w przypadku zwłaszcza takich pojęć, jak kultura czy społeczeństwo pozostają one wciąż przedmiotem badań i dyskusji, stąd mnogość podejść i definicji. Wystarczy zajrzeć do klasycznych już publikacji, jak na przykład *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*, Alfreda L. Kroebera i Clyde'a Kluckhohna czy *Socjologia kultury* oraz *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Antoniny Kłoskowskiej, w których autorzy prezentują w sposób uporządkowany najważniejsze próby opisanie i zdefiniowania pojęcia kultura. Taka „niedookreśloność” rzeczywiście wymaga doprecyzowania rozumienia omawianych pojęć, co udaje się doktorantce z powodzeniem przeprowadzić (s. 19-25 rozprawy).

Doktorantka łączy pojęcie kultury i cywilizacji ze sferą ludzkich czy społecznych zachowań, co jest też bliskie rozważaniom Bronisława Malinowskiego traktującego kulturę jako „zorganizowany system działań ludzkich” (*Szkice z teorii kultury*).

Pojęcie sztuki doktorantka zawęża do sfery sztuk pięknych, i aby, jak to określa, „uniknąć nadmiernego rozwarstwienia i rozgałęzienia” objętości pracy (s. 21 rozprawy), wyklucza, choć nie do końca, motywy erotyczne pokazane w sztuce popularnej, a więc komiksach „manga”, filmach animowanych „anime”, filmach fabularnych i powieściach. Autorka nawiązuje jednak do podstawowych dla tematu rozprawy tekstów kultury, na przykład do książki *Makeinu no Tōboe* Sakai Junko czy do japońskich mang i anime o tematyce erotycznej (szczegółowy podział na typy i podgatunki mang określanych jako *ero-manga* lub *hentai-manga*, s. 126-127 rozprawy).

Jeśli chodzi o trzecie pojęcie – społeczeństwo, które stanowi w pracy jeden z obszarów opisu seksualności Japończyków, to doktorantka rozumie je jako „wyraz międzyludzkich form poznania” (s. 22 rozprawy), co oczywiście stanowi jedną z możliwości definicyjnych, ale warto byłoby poszerzyć to podejście o sieć wzajemnych relacji międzyludzkich i powiązań oraz sposób działania i zachowania, które tak naprawdę są głównym tematem analizy w przypadku seksualności współczesnych Japończyków.

Kolejne pojęcie, które jest istotne dla analitycznej części recenzowanej dysertacji, to stereotyp w rozumieniu klasycznej już teorii Waltera Lippmanna. W oparciu o nią doktorantka opisuje stereotypowe postrzeganie Japonii nie tylko przez Polaków, ale i niektórych polskich badaczy-japonistów. Autorka upatruje w „orientalizmie” (odwołując się m.in. do Edwarda Saïda) przyczyn tworzenia krzywdzących stereotypów na temat Japonii i Japończyków, które w toku analizy stara się zrekonstruować i poddać weryfikacji.

Jeśli chodzi o stan badań to doktorantka, w porównaniu z poprzednią wersją, dokładniej omawia związane z tematem dysertacji prace naukowe, zwłaszcza te dostępne w języku polskim. W przypadku jednak prac angielskojęzycznych dobrze by było odwołać się chociażby do monografii zatytułowanej *Lovesick Japan: Sex, Marriage, Romance, Law* Marka D. Westa, która porusza wiele tematów związanych z problematyką przedstawioną w rozdziale pt. *Aspekt rozrywkowy* (s. 172-197, (doktorantka uwzględniła inną publikację tego autora, a mianowicie artykuł pt. *Japanese Love Hotels*) oraz monografii *Think Global, Fear Local: Sex, Violence and Anxiety in Contemporary Japan* Davida Leheny opisującej zagadnienia podjęte w rozdziale *Aspekt instytucjonalny* (s. 146-168). Dodana została natomiast nowa pozycja wydana w 2019 roku, a zatytułowana *Philosophy and Aesthetics of Sexuality in Japan*, której doktorantka była współredaktorką.

Należy stwierdzić, że sformułowanie celu rozprawy, dookreślenie istotnych pojęć takich, jak kultura, społeczeństwo czy sztuka, znacząco poprawiło spójność rozprawy.

Metodologia

Doktorantka uzupełniła wstęp, dodając podrozdział omawiający najważniejsze narzędzia metodologiczne oraz doprecyzowała rozumienie kluczowych dla pracy pojęć, takich jak erotyka, seksualność i filozofia seksualności. Odwołała się bezpośrednio do prac Georga Bataille’a i Michela Foucaulta zwracając uwagę na dyskursywny charakter zachodniej refleksji

na temat ludzkiej seksualności. Szkoda, że nie spróbowała udowodnić założenia Foucaulta o dominacji *artis eroticae* w kulturze i społeczeństwie japońskim.

Definiując zakresy pojęć takich jak seksualność, erotyzm oraz erotyka doktorantka odniosła się do *Standardów edukacji seksualnej w Europie* zaproponowanych przez WHO uznając, iż w dobie globalizacji można założyć ich obiektywny i uniwersalny charakter. Doktorantka zdefiniowała seksualność jako pewien rodzaj „potencjału” znajdującego wyraz w różnych formach (s.13 rozprawy), erotykę z kolei jako „wyraz gry zmysłowości i duchowości” (s.14 rozprawy), zaś erotyzm jako formę „interpretacji” erotyki (s.16 rozprawy). W przypadku kultury japońskiej odwołała się do dualistycznego postrzegania przez Japończyków otaczającego ich świata podzielonego na sferę zewnętrzną (*omote*) i sferę wewnętrzną (*ura*). Świat doznań seksualnych i erotycznych należy do sfery wewnętrznej i jako taki nie podlega w Japonii stygmatyzacji czy ograniczeniom (s. 18 rozprawy). Jak słusznie doktorantka podkreśliła za Ruth Benedict sfera doznań seksualnych jest w oczach Japończyków praktycznie nieograniczona i nie podlega krytyce czy wykluczeniu, o ile tylko mieści się w ramach ustalonych zasad społecznych, akceptowanych w danej grupie czy całej społeczności.

Uzupełnienie dysertacji o teksty kultury współczesnej – literatury i sztuki

Doktorantka, niesłusznie moim zdaniem, odrzuca literaturę czy film jako materiał analityczny, zwłaszcza, że sama definiuje kulturę jako „myślowy, duchowy, symboliczny i obyczajowy dorobek danego społeczeństwa” (s. 21). Utwory literackie mogą być podstawą różnych analiz, nie tylko literaturoznawczych czy językoznawczych, mogą też podlegać kulturowej i socjologicznej analizie. Tym bardziej, że w części historycznej doktorantka odwołuje się do dzieł literackich, jak chociażby do arcydzieła literatury japońskiej z 1008 roku – *Genji monogatari* (Opowieść o księciu Genjim) autorstwa Murasaki Shikibu czy różnych powieści

mieszczkańskiego pisarza Ihary Saikaku. W moim przekonaniu praca zyskałaby na uwzględnieniu przynajmniej dwóch wydanych po polsku dzieł japońskiej literatury, takich jak na przykład *Vita sexualis* Moriego Ogai'a, w którym główny bohater Kanei Shizuka odtwarza historię swojego rozwoju psychoseksualnego w czasach wielkich przemian społecznych i obyczajowych lub powieści *Wyznania maski* Mishimy Yukio, które są uniwersalnymi rozważaniami młodego mężczyzny zmagającego się z własną tożsamością seksualną. Nie tylko nie rozbiłyby to toku myślenia, ale przyniosłoby nowe, intelektualne spojrzenie na temat seksualności współczesnych Japończyków.

Formalna strona dysertacji

Do strony formalnej dysertacji w pierwszej recenzji nie zgłaszałam większych zastrzeżeń, zatem forma pracy pozostała poprawna, poszczególne jej części są wyraźnie wyodrębnione i merytorycznie uzasadnione. Pozostały pewne uchybienia, które już wcześniej sygnalizowałam w pierwszej recenzji, a mianowicie:

1. opis bibliograficzny cytowanych źródeł nie zawiera tłumaczeń tytułów japońskich na język polski
2. nazwy religii, sekt i szkół religijnych powinny być napisane z małej litery i prostą czcionką
3. brak kursywy przy niektórych terminach japońskich (np. otokogokoro, onnagokoro, fukuen suru hōhō, s. 82)
4. brak konsekwencji w zapisie czasopism i gazet (raz zapis kursywą np. New York Times (s.110), a raz prostą czcionką, np. an'an s.81).
5. niepotrzebny z punktu widzenia tematu pracy zapis ideograficzny wszystkich terminów japońskich, nawet takich jak nazwy miast.

Niestety wprowadzając zmiany w poprawionej wersji rozprawy doktorantka nie ustrzegła się przed drobnymi niedociągnięciami, jak na przykład dziwna numeracja stron w spisie treści (s. 1-2), przypis 52 na stronie 25 czy nie do końca jasny przypis 56 na stronie 27. Zabrakło również w pracy ostatniej

części, opisanej we wstępie jako „galeria zdjęć przedstawiająca różnego rodzaju miejsca” (s. 36) i reklamy związane z tematem.

Powyższe uchybienia nie rzutują jednak na całościowy obraz pracy, która została przygotowana zgodnie z przyjętymi w tym zakresie standardami formalnymi.

Wnioski końcowe

Pozytywną ocenę rozprawy, przedstawioną w pierwszej recenzji, uznaję za aktualną i odnoszę ją również do wersji poprawionej. Zwłaszcza trzy ostatnie rozdziały (*Aspekt stereotypowy*, *Aspekt instytucjonalny* i *Aspekt rozrywkowy*) oceniam jako ważne i oryginalne analizy stanowiące istotny wkład doktorantki do polskich badań nad seksualnością Japończyków.

Biorąc pod uwagę powyższe wnioski przedstawione w poszczególnych częściach recenzji, mogę stwierdzić, że obecna, poprawiona wersja rozprawy, przygotowana przez mgr Gabrielę Matusiak, zatytułowana *Kultura, sztuka, społeczeństwo – wieloaspektowość erotyki w Japonii* stanowi oryginalne i samodzielne rozwiązanie problemu naukowego i tym samym spełnia wymogi określone w art. 13. Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz.U. 2017 poz. 1789) i może stanowić podstawę ubiegania się o nadanie stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie nauka o kulturze i religii. Wnoszę zatem o dopuszczenie jej do publicznej obrony.

dr hab. Iwona Kordzińska-Nawrocka, prof. ucz.

Warszawa, 07.10.2020